

СРЕЩА НА УКРАИНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК В СРЕДНОВЕКОВНА МОЛДОВА

Валентин Гешев

0. Като начало искам да честитя юбилея – **20-годишнината на специалността украинска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“** – на украинистите, на колегите филолози и хуманитаристи и на всички, които имат отношение към украинско-българската взаимност!

1. За темата

Целта на настоящото изложение е да напомни за една тема, която изобщо не е нова. Още през XIX в. първите откриватели, изследователи и същевременно издатели на славянски грамоти от Молдова и Влашко отбелязват най-съществените особености на езика им. В предисловието към своя труд *Влахо-българския или дако-славянския грамоты*, издаден през 1840 г., Юрий Венелин посочва жанровите характеристики и езиковата принадлежност на издадените документи, както и промените в езика им с течение на времето (Венелин 1840: I – II):

Грамоты, коихъ собранные списки здѣсь представляются, большею частію принадлежать къ гражданской Дипломатикѣ Государства Басарабскаго или нынѣшней Валахіи. Всѣ онѣ (исключая Молдавскія, писанныя на Южно-Русскомъ нарѣчїи) на природномъ Болгарскомъ языкѣ. Читатель замѣтитъ, что грамоты XIV и XV вѣковъ чище въ языкѣ и лучше въ правописанїи, нежели XVI или XVII столѣтїй. Причины тому 1) водвореніе, отъ ига и вліянія Турковъ, невѣжества. 2) перевѣсъ, который, возымѣла въ XVII вѣкѣ, отъ переселенія изъ Трансильванїи въ Валахію, Масса Волоховъ надъ Болгарами, которые, равно какъ и бывшія въ Валахіи Русскія Колонїи, постепенно оволошивались: (Волохи труднѣе изучаютъ Болгарскій языкъ, нежели Болгаре Волошскій: примѣръ тому и нынѣ на мѣстѣ). Хотя языкъ Придворный, дворянства и нѣкоторой части народа и въ послѣдніе вѣки, былъ Болгарскій однако это не могло воспрепятствовать, чтобы писцы (Логофеты), писавшіе грамоты, нерѣдко родомъ Волохи, не надѣлали ошибокъ противъ правописанія, а по сему и языка.

Виждаме как още в първата половина на XIX в. Ю. Венелин подчертава, че има молдовски грамоти, писани на украински („на Южно-Русском наречии“), а мнозинството от влашките грамоти са на автентичен български език („на природном Болгарском языке“).

Важна е неговата бележка, че грамотите от XIV и XV в. са на по-чист език и на по-добър правопис в сравнение с грамотите от XVI и XVII в., т. е. Венелин отбелязва това, което други автори наричат упадък на славянския език във Влашко и Молдова през по-късните векове на неговото функциониране. Любопитна е и хипотезата, която Ю. Венелин представя, за причините за тоя упадък: постепенното румънизиране на местните българи и източнославянски заселници, свързано със способността им да усвояват румънския език – по-добра отколкото способността на румъните да усвояват славянски. Подобно на други учени по-късно, Венелин предполага, че дори по време на въпросния упадък във Влашко езикът на владетелския двор, благородниците и част от народа продължава да е български.

През последното десетилетие на XIX в. Любомир Милетич и Димитър Агура откриват в архива на манастира Св. Спиридон в центъра на Яш славянски грамоти, които впоследствие издават. По онова време Яш е доскорошна столица на Молдова (при обединяването на Влашко и Молдова през 1859 г. столица на новото княжество Румъния става Букурещ). Ето как двамата изследователи окачествяват езика на откритите от тях грамоти (Милетич, Агура 1893: 189):

Документитѣ на всички мушии до началото на 17. стол. сѣ славянски, а слѣдъ туй почти едноврѣменно (а именно между 7100 и 7140 сир. 1592 и 1632) прѣстаятъ славянскитѣ и захващатъ ромѣнскитѣ документи, съ малки изключения, които показватъ, че все още е съществувала борба между двата езика, та между ромѣнскитѣ документи даже и отъ втората половина на 17 стол. изпѣква тукъ тамъ и по нѣкой славянски. Най-старитѣ документи сѣ писани съ по-чистъ малоруски езикъ, отколкото по-новитѣ. Най-много документи има отъ 16 стол., понеже повечето имоти сѣ отъ тогава

В цитирания откъс Л. Милетич и Д. Агура уточняват времето, когато грамотите на румънски постепенно изместват славянските грамоти – от края на XVI до края на XVII в. – като предполагат, че това е време на борба между двата езика. Те подчертават също така украинската езикова принадлежност на по-ранните молдовски грамоти, като езикът на по-късните е в по-голяма степен смесен или пък неправилен („Най-старите документи са писани с по-чист малоруски език отколкото по-новите.“) Трябва да подчертаем, че това са много точни и добре формулирани наблюдения, потвърдени от целия открит дотогава, пък и по-късно езиков материал.

Двамата изследователи високо ценят и грамотите, които откриват в държавния архив в Букурещ – особено заради тяхната старинност (Милетич, Агура 1893: 183):

Грамотитѣ въ архива по-вече сж събрани по официаленъ пжтъ отъ влашкитѣ манастири слѣдъ станжлата секуларизация на манастирскитѣ имоти въ врѣмето на князь Куза. По-важнитѣ влашки манастири сж били основани не дълго слѣдъ основанието на влашкото княжество, поради което въ тѣзи манастири се пазили твърдѣ стари грамоти и други държаво-правни актове, които се отнасятъ до най-старитѣ манастирски имущества. За това въ архива почти всички грамоти сж влашки, а много отъ тѣхъ и твърдѣ стари — отъ края на XIV. и отъ XV. стол.

Л. Милетич изказва една много важна мисъл по повод на именното склонение във влахобългарските грамоти, особено в по-ранните от тях (Милетич, Агура 1893: 183):

Най-старитѣ грамоти сж отъ Мирчо велики, съврѣменикъ на катастрофата на второто българско царство, и неговитѣ първи наследници. Езикътъ отъ това време е твърдѣ важенъ за историята на българския езикъ, понеже тогава именно той е прѣкарвалъ епоха отъ най-бързи измѣнения, тогава той е прѣминавалъ отъ срѣдния въ новия периодъ на развитието си. Колѣбанието между старитѣ именни флексивни форми и новитѣ, които ги замѣстятъ, характеризуватъ езикътъ отъ края на XIV. и първата половина на XV. столѣтие.

В това изказване на Л. Милетич откриваме два основни момента, с които авторът на настоящата статия е напълно съгласен: 1) че края на XIV в. и първата половина на XV в. е „твърде важна за историята на българския език“ „епоха от най-бързи изменения“, епоха на преход „от средния в новия период на развитието“ му; 2) че морфосинтаксисът на именната група във влахобългарските грамоти, т. е. словоизменението на съществителни, прилагателни и местоимения и синтактичните отношения, които то изразява, се отличава с дублетна, „синонимна“ употреба на по-стари и по-нови конструкции, която Милетич нарича „колебание на старите именни флексивни форми и новите“. Във влахобългарските грамоти е засвидетелстван преходът от старо- и среднобългарски към ранноновобългарски падежни употреби, от общославянска седемчленна падежна система към петчленна падежна система от новобалкански тип (срв. Гешев 2007; Гешев 2015; за дублетите като съществуващи едновременно стари (отмиращи) и нови (все по-често употребяващи се) варианти срв. Станишева 1963, за която дублетите са историческа проекция на вариантните отношения).

Може да се добави, че някои по-късни историци на българския език смятат, че влахобългарските грамоти нямат това значение за историята на българския език, което Л. Милетич им придава. Според мене това тяхно възражение е неоснователно.

По конкретната тема, която ни интересува – срещата на украинския и българския език в средновековна Молдова – Л. Милетич и Д. Агура вярно очертават функционалното разпределение на българския и украинския език там, както и факта на тяхното смесване (Милетич, Агура 1893: 165–166):

Насъ най-много интересувахъ влашкитѣ рѣкописи, понеже е извѣстно, че въ Влахия се употрѣбявалъ не само въ черквата, но и въ свѣтскитѣ писалища срѣднобългарскиятъ книжовенъ езикъ, до като напротивъ въ Молдавия въ свѣтската писменостъ редовно се употрѣбявало малоруското нарѣчие, при по-голѣмо или по-малко влияние на срѣднобългарския езикъ, който господувалъ въ черквата.

Двамата автори описват отношение между две по онова време много близки, но все пак ясно различаващи се езикови системи, което днес бихме нарекли диглосия: в средновековна Молдова в църквата господства среднобългарският език, а в светската писменост – тогавашният украински език („малоруското наречие“). Смесването между двете системи те определят като „по-голямо или по-малко влияние на среднобългарския език“ върху езика на молдовските светски украиноезични паметници.

Въпреки че основното за славянските текстове от Влашко и Молдова е казано още през XIX в., езикът им може и трябва да бъде проучван и по-нататък – по-подробно, на всички езикови равнища и в неговата историческа изменчивост. В особено голяма степен това важи за взаимодействието на български и украински езикови елементи в книжнината на средновековна Молдова (в по-малка степен такова взаимодействие има и в книжнината на средновековно Влашко). Дакославянската писменост е важна за историята и на българския, и на украинския език (срв. например направеното от Богдана Тимочко (2013) проучване на буковинска диалектна лексика в украинскомолдавските грамоти¹), но съпоставителното (и сравнително) изучаване на двете близкородствени и взаимно влияещи си езикови системи в нея е все още задача на бъдещето. Понякога си мечтаем млади хора, интересувани се от историята на двата езика, да се заемат с тая задача. Те биха могли да са от всякакъв произход и с всякаква академична биография, но най-лесно и най-добре биха се

¹ Ето какво казва авторката, позовавайки се на Васил Нимчук, за значението на украинскомолдавските грамоти за изучаване на историята на украинския език: „Як відомо, староукраїнська писемно-літературна мова тривалий час була офіційною в Молдавському князівстві. У зв'язку з тим, що актових документів та інших текстів XIV–XV ст. з території України збереглося надто мало, ці юридичні документи є дуже цінним джерелом для дослідження історії української мови“ (Тимочко 2013: 12). Същата статия съдържа и преглед на проучванията върху езика на украинскомолдавските грамоти (Тимочко 2013: 12–13).

справили украинци, специалисти по българска филология, или българи, специалисти по украинска филология, а защо не и смесен екип от едните и от другите.

2. За възможните подтеми

Взаимодействието на украински и български езикови елементи в дакославянската писменост е следствие от наслагването на две средновековни канцеларски традиции – българската и украинската, в частност Галичко-Волинската. И двете традиции се отличават със своеобразен стил, етикетни формули, фонетични, граматични и лексикални особености. И в двете традиции се наблюдават правописни варианти – отделните текстове се различават значително например по степен на употреба или неупотреба на буквата ери, буквата ят, двата ера. Освен че си влияят взаимно, двете традиции подлежат и на други влияния – от страна на ресавския правопис и свързания с него канцеларски стил, от страна на църковната книжнина в среднобългарската или в източнославянската ѝ разновидност с присъщото на последната второ южнославянско влияние.

Писарите, чиито имена често фигурират в края на съответните документи, могат да са от различен произход, те могат да са носители на едни писмени традиции, но да са повлияни и от други. В контекста на средновековна Молдова понякога е трудно да се определи дали дадена езикова особеност в конкретен текст е пряко българско влияние или проява на второ южнославянско влияние върху високия стил на писмеността на източните славяни, повлиял от своя страна върху езика на деловата писменост. Анализът – поне като начало – може да се опрости и да се съпоставят черти, които не са български (среднобългарски и ранноновобългарски) и следователно са украински, с черти, които не са присъщи на средновековната украинска писменост, и следователно са български. Така например фонетични или лексикални западнославянизми могат да бъдат класифицирани като украинска езикова особеност, доколкото са присъщи на езика на украинските, а не на българските писмени паметници от епохата, доколкото са част от тогавашния украински делови стил. Някои правописни среднобългаризми могат да се определят като второ южнославянско влияние върху писмеността на източните славяни, ако като цяло езикът на текста е по-скоро украински, но няма смисъл да се постъпва така, ако документът съдържа български особености и на други езикови равнища.

Част от територията на средновековна Молдова са земи, в които и до ден днешен живее автохтонно украинско население. Такива територии са Буковина (сега отчасти в Румъния, отчасти в Украйна), а също и областите (сега в Украйна) на градовете Чернивци и

Хотин. През средновековието присъствието на украиноезично население вероятно е още по-широко. Освен възможни остатъци от по-старо славянско население още преди основаването на Молдовското воеводство по неговите земи се заселват бежанци от източнославянските княжества, наричани в източниците *вигонци* и *бродници*.

Към времето на поява на воеводството Молдова в неговите южни предели живее и българско население. От една страна, самото воеводство възниква на доскорошна българска територия – срв. Петър Коледаров (1989: 117):

Другото воеводство, на територията между Гористите Карпати и Прут, получило името си от десния приток на Серет – Молдова. То съставлявало неразделна част от Търновското царство до 1352 г., когато било завладяно от унгарския крал и минало под неговото върховенство. Българската власт била прекратена само през последните две десетилетия на XIII в., когато воеводството било завзето и присъединено от хана на „Златната орда“ Ногай.

От друга страна, късносредновековни източници изрично споменават за българско население в Молдова, особено по земите на север от устието на Дунав (срв. Коледаров 1989: 117–118):

... североизточната граница на Търновското царство трябвало да се отдръпне окончателно по Днестър. Междуречието на последната с Прут (т. е. дн. обл. Бесарабия) обаче останало негова територия почти през цялото му съществуване с изключение на два периода: първия – през последните две десетилетия на XIII в., когато областта била отнета от татарския хан Ногай и включена в неговия улус, и втория – след 1339 г., когато „Златната орда“ в края на управлението на хан Узбек я присъединила повторно. През втората половина на същото столетие до 1359 г. Бесарабия заедно с немалочисленото си българско население (за чието присъствие свидетелствуват известията в генуезките документи, „Географията“ на Абулфеда, хрониката от Путна и други източници) постепенно била включена в обявилото се за самостоятелно от 1365 г. Молдавско воеводство.

Присъствието на украинско и българско население в средновековна Молдова усложнява още повече езиковата обстановка в страната и поставя въпроса доколко в нея многовековната употреба на славянския език в тогавашните му българска и украинска разновидности като писмен и официален се дължи на предходната държавна и църковна традиция, на културното, политическо и дипломатическо влияние на съседните славянски държави или също така и на комуникативния и системен натиск от страна на езика на част от местното население – оная част, която говори тогавашен украински и тогавашен български език. Възниква и въпросът доколко говорените в Молдова разновидности на българския и на украинския език са си влияели взаимно като съседни, котериториални, евентуално преходни

или пък с посредничеството на румънския като език на мнозинството. Любопитно е, че част от думите, които Б. Тимочко (2013: 13–15) открива в молдовските грамоти и които окачествява като изконни украински думи (но днес вече архаични и диалектни) продължават да са в активна употреба в съвременния български език: *болница*, *вуйко* (в български диалектна форма, отговаряща на книжовната *вуйчо*), *извор*, *летовище*, *лозница*, *стрико*, *челяд*, заемките от гръцки *даскал*, *калугер* и *калугерица*. Взаимодействието на украинския и българския език в средновековна Молдова може да се проявява като взаимодействие на книжовни школи, на канцеларски стилове и етикети, на разнопосочни влияния отвън, но и като взаимодействие на два говорени в една и съща страна езици, доколкото писменият и говоримият език си влияят взаимно.

3. Малко история

Средновековното Влашко воеводство възниква като административна единица през XIII в. П. Коледаров свързва това събитие с редица политически събития на Балканите и в Карпатско-Дунавската област. През 1231 г. латинците от Цариград отказват на българския цар Иван Асен II да стане настойник на малолетния им император. Това води до влошаване на отношенията между България и Латинската империя и до обезсилване на унията на българската църква с Рим, а оттук и до влошаване на отношенията с католическото Унгарско кралство и в частност до засилване на авторитета на придобилата пълна самостоятелност българска църква сред част от неговото население. Ето как П. Коледаров представя последвалите събития:

Новосъздаденото положение трябва да е изострило още повече борбата между католицизма и православието в отвъдкарпатските земи, т.е. в източната част от Унгарското кралство. Вследствие на засилените преследвания и притеснения, на които било подложено, православно население започнало да преминава Карпатската планинска верига в значителни групи, водени от своите първенци, за да намери спасение в единоверското българско царство. Както видяхме, бежанците православни поданици на краля, били староседелно местно българско население, наричано „угри“, и романизираните елементи, придошли от юг „власи“, намерили закрила в отвъддунавските владения на търновския цар и земи за поселване по течението на Долен Олт срещу задължението да отбраняват границите от север и североизток. За целта те били организирани и управлявани от воеводи или банове, назначавани от Търново измежду първенците на тамошното старо българско или обългарено население. Имената на тези първи военноадминистративни управители са ни известни от източниците: Литовой Басараба, бан на т.нар. Кумания, и воеводата на власите (или по-точно на угровласите) Сенеслав. Първият управлявал на запад от Олт, а вторият на изток от същата река. Оттогава насетне двете воеводства започнали да се наричат угровлашки, а цялата територия между Южните Карпати и Долни Дунав Угровлахия

или за по-кратко Влашко. Според сведенията у Рашид ад-Дин от 1241 г., които предадохме по-горе, споменатите воеводи, както ще видим това по-нататък, заемали същите длъжности в българската държава и при татарското нашествие.

(Коледаров 1989: 59)

Представеният по-дълъг цитат подчертава особеното значение на православието и на славянския етничен елемент при възникването и укрепването на средновековно Влашко и средновековна Молдова – фактори, които обясняват и силните позиции както на тогавашния български и тогавашния украински език, така и на славянската православна книжовна традиция в двете отначало воеводства, а по-късно княжества. Според П. Коледаров Влашкото воеводство (първоначално две воеводства в днешните области Олтения и Мунтения) възниква като гранична територия на средновековното българско Търновско царство, а първите воеводи или банове биват „назначавани от Търново измежду първенците на тамошното старо българско или обългарено население“. Освен местното старо българско или обългарено население според него и част от бежанците от земите на Унгарското кралство са „староседелно местно българско население“. Особено важно е, че преселниците бягат от тогавашна Унгария, включваща и днешна Трансилвания, в отвъддунавските територии на Търновското царство (в днешно Влашко), именно защото държат на православието, т. е. православието в неговата славянска разновидност е решаваща съставка на идентичността на появяващата се нова политическа единица и на нейното население. Значителна част от бежанците са румъни, също носители на славянската православна традиция. Те са вероятно ядрото, което през следващите няколко века приобщава към себе си останалите етнически елементи и около което се консолидира румънската народност във Влашко. Трябва да доуточним, че в посочения цитат П. Коледаров говори за административни области в средновековното Българско царство, които лежат в основата на Влашкото княжество (принципат), признато за самостоятелно през 1330 г.

По времето, когато възниква Влашкото воеводство, Молдовското воеводство все още не съществува, а земята на бъдещата Молдова е поделена между българското Търновско царство на юг и украинското Галичко-Волинско княжество, а от 1245 г. кралство, на север. Следва период, през който галичките и търновските владетели често са васали на татарите, а понякога и самата бъдеща територия на Молдова или части от нея са под пряко татарско управление. През 1343 г. унгарците разбиват татарите и завземат бъдещата Молдова. Те основават тук своя гранична територия и през 1351 г. назначават Драгош воевода от Марамуреш за неин управител. В 1359 г. друг воевода от Марамуреш – Богдан I – влиза в конфликт с унгарските власти и повежда дружината си и част от местното

население от Марамуреш в Молдова. Тук той сваля от власт внука на Драгош и обявява независимост, която Унгария признава през 1365 г. На негово име в стари текстове, в частност в българския фолклор, Молдова понякога е наричана Богданско. По-нататък Молдовската държава е зависима ту от Полша, ту от Унгария, а повече от четири века – от Османската империя.

Областта Марамуреш, откъдето идва ядрото на румънското население в Молдова, е планинска земя на север от Трансилвания в басейна на река Тиса. През късното средновековие и след това тя е графство в пределите на Унгарското кралство (включително и по времето на австрийските Хабсбурги). Днес южната половина на Марамуреш е в Румъния, а северната – в Задкарпатска Украйна. Като цяло областта има смесено предимно украинско и румънско население с известно унгарско и немско малцинство. Не е изключено сред преселниците от Марамуреш, основали Молдовското воеводство, да е имало и украинци, но тяхното румънско ядро със сигурност е било под политическото и културно влияние на Галичко-Волинската държава и на съседните и котериториални източни славяни и на техните православни традиции както в старата си, така и в новата си родина, което обяснява и употребата на украинския език като писмен в средновековна Молдова. Неслучайно през 1371 г. по молба на воеводата Владислав (Лацко) именно галичкият архиепископ посвещава двама православни епископи в Молдова. Същевременно средновековният книжовен български език в неговия среднобългарски търновски вариант остава език на православната църква в Молдова до средата на XVII в., а ако се съди от езика на някои приписки и други документи, по същото време част от населението (и старо, и новопристигнали бежанци от Балканския полуостров) продължава да говори на български. В такъв смисъл са непълноценни и редуccionистки твърде разпространените подходи, които или разглеждат славянския писмен език в средновековна Молдова просто като славянски или дори църковнославянски, или пък славянското езиково и етнично присъствие там бива тълкувано само от източнославянска или само от южнославянска перспектива.

Трябва да се направи и уточнението, че средновековното Молдовско воеводство и по-късно княжество съвпадат географски и исторически с днешната Република Молдова само отчасти. Днешна Република Молдова възниква през съветската епоха върху територия, която е била отнета от княжество Молдова и присъединена към Русия през 1812 г. Между двете световни войни същата територия е част от Румъния, а на изток от река Днестър е образувана Молдавската автономна съветска социалистическа република, която обхваща приблизително днешното Приднестровие (срв. картите в приложението). Продължилото да съществува и след 1812 г. княжество Молдова в 1859 г. се обединява с Влашко в една

държава, преименувана през 1862 г. в Румъния. Неговата територия (с малки изключения) днес е част от Румъния – в Румъния се намират и старите столици на средновековна и по-късна Молдова, там се намира и самата река Молдова, която е дала името на страната.

4. Езикът на молдовските грамоти. Грамоти с преобладаващо украински езикови особености

Молдовските грамоти са писма и документи както от войводите (господарите) на Молдова, така и от други лица, принадлежащи към висшите слоеве на обществото. Чрез тях се сключват договори, полагат се клетви, правят се дарения, потвърждават се права и привилегии, но също покупко-продажби и дългове, установява се размерът на такси и мита, завещават се или се залагат имущества. Според особеностите на техния език те могат да се разделят условно на три групи: грамоти с преобладаващо украински езикови особености, грамоти с преобладаващо български езикови особености и грамоти със смесен език. Като отделен подтип могат да се разглеждат и късните грамоти, чийто език също е смесен украинско-български.

Да разгледаме началото на грамота от 1422 г., с която Александър воевода дарява на своя слуга Богуш село Кучуров, по изданието на Виталий Русанивски (1965: 77 – грамота № 35):

Мл(с)тію бжію. мы. але́ѣандръ воевода. господарь земли. [1] мо(л)-
давскои. чини(м) знаменито. ис си(м) листомъ нашимъ. [2] оусѣ(м) кто
на(н) оузри(т). или его оуслыши(т) чтучи. оже то(т) исти[3]нныи. слуга
нашъ вѣрныи. па(н) богу(ш). служи(л) на(м), правою [4] и вѣрною служ-
бою тѣ(м) мы, видѣвши, его правою, и [5] вѣрную службу[!] до на(с) жало-
вали есми его. ѡсо(б)ною. [6] нашею мл(с)тію. и дали есмы ему едно село,
оу нашеи [7] земли оу мо(л)давскои. кучуровъ. где бы(л) ватама(н). гер[8]-
ма(н). то ему оури(к), со оусѣ(м) доходѡ(м). навѣ(к). и ѡцу его, пану [9]
нестаку. и дѣте(м) ихъ. и братіа(м) ихъ. и оунучатѡ(м) ихъ. [10] и праоуну-
чатѡ(м) ихъ. и пращурѡтѡ(м) ихъ непорушено [11] николи на вѣкы. а

Молдовските грамоти започват и завършват с почти стандартизирани формули, свързани с езиковия етикет на украинската канцеларска писменост в съседните на Молдова източнославянски княжества и в обединилата ги по-късно Полско-Литовска държава (срв. Русанивски 1965: 19). Ето как започва например грамотата на великия литовски княз Швидригайло Олгердович, издадена в Луцк през 1452 г. по изданието на Русанивски (1965: 37; грамота № 11): Млѣстью бжѣю мы велнкнн кнѣзь швнтрнканла ѡлкєрдѡвнч

УНИМ ЗНАМЕННО СМЪ НАШЫМ АНСТОМ Н ДАЕМЪ ВЪДАТН. КАЖДОМЪ ДОБРОМЪ ХТО НАНЬ ВЗРНТЬ НАН.
ВСЛЫШЫТЬ. ЕГО УТУУЫ.

Белези на украинския канцеларски стил в разглежданата молдовска грамота са уводният израз *млѣстю бжю*², това, че владетелят говори за себе си в първо лице множествено число – *мы*, словесната формула *чннм знаменнто нс снм лнстомъ нашнмъ 8сѣм* (кто нан 8зрнт нан єго 8слышнт чтѣчн). Ако определим част от изразните средства в средновековната молдовска писменост като по-скоро небългарски, а украински, а друга част като по-скоро неукраински, а български, абстрахирайки се от конкретния им произход, в цитирания откъс украински лексикални елементи са думата *господарь* (в средновековния влахобългарски канцеларски канон владетелят се самоназовава *господин*), а също думите *лнст* (в значение на ‘писмо, документ’), *пан*, *всобною* (форма на прилагателно, означаващо ‘личен, лична, лично’), *непорѣшено*. Украинска черта е употребата на предлог *нс* със значение ‘с’ (*нс снм лнстомъ нашнмъ*), както и (в сравнение с търновската разновидност на среднобългарския език) употребата на предлог *оу* вместо предлог *в* (*оу нашен зємли оу молдавскон*), аналогично и употребата на начално *у-* вместо *в-* във форми като *оучєѣм*, *оучччччччм*³.

В същия откъс източнославянски фонетичен облик има деепричастието *чтѹчи*, източнославянска черта е и липсата в него на глаголни форми в аорист или имперфект – всички минали действия тук се изразяват чрез глаголи в перфект: *служил нам правою и вѣрною службою*; *жаловали есми, дали есмы*. Неизточнославянски фонетичен облик има числителното *едно*, но то може да е както южнославянизъм, така и западнославянизъм.

В грамота на същия Александър воевода от 1408 г. (Русанивски 1965: 70–72 – грамота № 32), която дава на търговците от град Лвов право да търгуват свободно в Молдова и установява митото за всеки вид стока, можем да открием още украински или общоизточнославянски особености – дори само в нейното начало:

² Същото начало имат и някои от влахобългарските грамоти.

³ Употреба на предлог *у* вместо *в*, както и на начално *у-* вмесно начално *в-* имаме и в среднобългарски и особено по-късни български текстове, чийто правопис и език е сближен със сръбския, включително и в по-късните влахобългарски грамоти. Обобщителните местоимения тук обаче започват не със звукосъчетание *ус-*, а със звукосъчетание *св-*.

Мл(с)тью божьею мы александъ [!] воевода господарь земли молдавской. чинимъ знаменито ис симъ листомъ нашимъ оусѣмъ, кто нанъ оузритъ. или его оуслыши(т). оже есмы доконали с радцами и съ мѣстьчаны илвовьского мѣста и съ оусѣмъ посольствомъ ихъ. и оучинили есмы оуставицтво о мыта(х) оу нашої земли [и доконали есмы съ ними шобы ходили оу нашої земли]⁶¹ ис своими торговлами⁶². а мыта есмы имъ такъ поставили и оулегчили. шобы давали оу нашей земли мыто такъ. наипервое головное мыто сочавское на искладѣ ѿ(т) сукна ѿ(т) гривну три гроши. а коли имуть купити татарьскыи товаръ оу сочавѣ или шолкъ. или перещъ или камхы или тебенкы. или темъанъ. или грецкый квасъ. ѿ(т) гривну оу сочавѣ по три гроши. а коли иму(т) купити татарьскыи товаръ оу ины(х) торгохъ наши(х). тамъ имуть дати, где его купать ѿ(т) гривну два гроши. а на головное мыто оу сочавѣ ѿ(т) гривну три гроши. та смѣтъ его продати кому любить. а кто идетъ до иллова на головное мыто оу сочавѣ ѿ(т) скота одинъ грошъ. ѿ(т) десять свинѣи одинъ грошъ. ѿ(т) десять овецъ одинъ грошъ. а ѿ(т) кобылы по шесть гроши. а ѿ(т) каждого коня по шесть гроши. ѿ(т) сто бѣлицъ одинъ гро(ш). ѿ(т) сто лисицъ десять гроши. ѿ(т) сто овчины суранны четыре гроши. ѿ(т) сто кожи агнчѣихъ два гроши. ѿ(т) сто кожи скотѣихъ пятнадесяте гроши. то мыто сочавское: а кто иде(т) до татарьской сторонѣ ѿ(т) вѣ кантари оу сочавѣ одинъ

Тук намираме лексикални украинизми като есмы доконали (синоним на оучинили есмы)⁴, с радцами ‘със съветниците’ (в съвременния украински формата *радя* е архаична спрямо актуално употребляваната *радник*), с мѣстьчаны илвовьского мѣста ‘с гражданите на град Лвов’ (срв. съвременните украински *місто* ‘град’ и *міщани* ‘граждани’), посольство ‘простолюдие, обикновеният народ’ (съвр. укр. *поспільство*), шолкъ ‘коприна’ (съвр. укр. *шовк*). Украински словообразователни и фонетични белези има думата оуставицтво ‘споразумение, постановление’. Източнославянско пълногласие откриваме във форми като головное мыто, до татарьской сторонѣ; други фонетични украинизми (източнославянизми) са рефлексът на сричкотворното **р** в ис своими торговлами, наипервое, оу иныхъ торгохъ, на съчетанието от **р** и преден ер в грецкый квасъ; числителното *един* е неколkokратно употребено в източнославянската си форма *одинъ*. Синтактичен украинизъм в

⁴ В съвременния украински това значение на глагола *доконати* е архаично. Дори да приемем, че самото значение е семантичен полонизъм, в езика на молдавските грамоти то е белег на тогавашния украински делови стил.

представения откъс са конструкциите за цел със съюзна дума *штобы* и елово причастие на глагола: *штобы ходили оу нашої земли; штобы давали оу нашен земли.*

5. Молдовски грамоти с преобладаващо български езикови особености

Част от молдовските грамоти следват канцеларския стил и езиковите особености на влахобългарските грамоти от същото време – присъщи са им своеобразни етикетни условности и ярки среднобългарски (и ранни новобългарски) черти на всички езикови равнища. Пример за такава грамота е грамотата на „молдовлахийския“, т. е. молдовския митрополит Йосиф от 1407 г., който е и баща на същия владетел на Молдова – Александър воевода, от когото са представените в т. 4 грамоти с преобладаващо украински езикови особености. За нея Л. Милетич отбелязва „Забължително е, че въ една грамота, издадена отъ Молдовлахійския митрополита Іосифа въ сжщата 1407. г., езикътъ е почти съвсѣмъ чистъ отъ малорусизми, а напротивъ изобилва съ чисти българизми.“ (Милетич, Агура 1893: 329 – бележка под линия № 3; там е представена и цялата грамота):

† Свѣтъкиншн митрополитъ Кур Іосифъ моладовахінскыи, благоднроленіемъ божіемъ и того прѣчистаа матери и того честнаго възнесенія монастырь владычества ми еже шт Нѣмца, кааго-пронзкоаи владычество ми такожде и съ сыномъ владычества ми Іузмъ Ілассѣандромъ коекодж, господиномъ зѣман моладовскон. и дадохом тоиши монастырь прѣжерженнымъ попѣ Кур Доментіанѣ. такожде и монастырь Зеніа прѣчистаа богородицѣ ниже на Быстрици, іако да сѣт тіези монастире неразлажени едниѣ шт дрѣгаго, понеже сѣт шѣа владычества ми. и тамо пѣцаама болѣрина коекодж жѣпана Петра Оуѣркаѣ да прѣдастъ късе, іако са шѣрѣтаеѣ къ тѣхѣи прѣдрочинныхъ монастырехъ. къ рѣжахъ воиа кур Доментіана: наи книги, наи свѣты, наи съсѣды въсе шт велнка даже до мала, и пакы надворѣ еже са шѣрѣтаеѣ двѣ селѣ монастырѣтѣ, на оуѣти Нѣмца. едно шт едниѣ странѣ Нѣмца, а дрѣго шт дрѣгѣ странѣ, еже ихъ естъ далѣ свѣтопочиншии господиномъ Іу Петрѣ коекода. и дѣѣ кодѣниці, и бѣ лозіи, едно шѣо естъ далѣ Петра коекода, а дрѣго естъ кѣннаа владычество ми. и оѣца монастырѣскыа и воаѣре и кони и пѣлаы и късе наи мало наи велнка въ рѣжахъ попѣ кур Доментіанѣ, да съхраниѣтъ и да иматъ попиченіе ш нѣхъ до живота своего. по шшестѣи же его къ богѣ, такожде егоже хоуетъ шнѣ назнаменати шт братиѣи своихъ да бѣдетъ и томѣи непокоаѣенно до живота владычества ми. по шшестѣи же владычества ми еже къ богѣ, кого богъ изверетъ быти митрополитъ на прѣстоаѣ владычества ми, наи пакы по животѣ сына владычества ми Іу Ілассѣандра коекодж, котормъ бѣдетъ господар наи пѣкто шт съѣѣтѣици тѣхѣхъ, и разоритъ ене писаніе, а не стѣрѣдитъ, да мѣ сѣдитъ богъ и прѣчистаа его мати, и да естъ проклатъ шт тѣи когносныхъ штецѣ, и да иматѣ ѣчастіе съ Іудѣож. нписанъ же са ене вѣктъ. ҃ѣѣѣѣ. мѣсѣнца. генаріа ҃ѣ. дѣнь, азъ же Грѣдъ писахъ: †.

Забележително е, че баща и син издават грамоти, принадлежащи към различни стилистични и езикови традиции – по език и етикетни формули грамотите на светския владетел на Молдова са предимно украински, а грамотата на баща му – духовния пастир на Молдова – е предимно българска. За разлика от украиноезичните грамоти, в своята българоезична грамота митрополит кир Йосиф говори за себе си в единствено число. Точно така е и във влахобългарските грамоти. Грамота от влашкия владетел Мирчо воевода от

същата 1407 г. например започва така: *Азъ ѿ Мирча великыи воевода и самодържавныи господинъ всен земли вггровлахїискон и западинскимъ еще же и къ татарскимъ странамъ и Амлашъ и Флрашъ херцегъ и съверинскомъ банетвъ господинъ и...* и т. н. (Милетич, Агура 1893: 329 – грамота № 3). Друга етикетна особеност на влахобългарските грамоти, наследство от традициите на Търновското българско царство – поставянето на името Йоан пред собственото име на владетеля, срв. *ѿ Мирча великыи воевода* в тошу-що цитираната формула – се среща и в българоезичната молдовска грамота на митрополит Йосиф, който споменава сина си под името *Йоан Александър воевода: съ сыномъ владычества ми Іоимъ Александромъ воеводѣ; по животѣ сына владычества ми Іо Александрѣ воеводѣ*. Нека отбележим, че в представените в т. 4 украиноезични молдовски грамоти същият владетел е назован без добавяне на *Йоан* пред собственото му име – само *Александър воевода*. В грамотата на митрополит Йосиф се споменава и *Іо Петръ воевода* (Йоан Петър воевода).

Изцяло в канона на българоезичните грамоти е и употребеният в същата грамота израз *благоизволи владычество ми* – срв. *благоизволи господство ми* в грамотите на влашките воеводи, например в грамота № 4 на Мирчо воевода в изданието на Милетич, Агура (1893: 329). И двата варианта на формулата съдържат нетипична за украиноезичните, но често употребявана в българоезичните грамоти дателна притежателна клитика в единствено число, отнасяща се до духовния пастир в първия вариант и до светския владетел във втория.

Текстът не съдържа никакви фонетични източнославянизми, затова пък е пълен с фонетични и морфологични българизми: задна носова гласна във форми като *воеводѣ*, *прѣчистыѣ вогородицѣ* (форма за родителен падеж в единствено число със среднобългарско смесване на носовките), *да сѣт, неразлѣчени, въ рѣкахъ, съсѣды* (и с български неизяснен заден ер в представката), *вѣрѣтаѣтъ*, *едино ѿ единѣ странѣ Нѣмца а дрѣго ѿ дрѣгѣ странѣ* (и с българска форма на числителното, с непълногласие в думата *страна* и с типично българска предложно-падежна конструкция), *да вѣдет, да мѣ сѣдит, съ Іоудѣ*; неизяснен заден ер във *възнесенїа*, *да съхранит*, български развой на сричкотворното **р** в *не ствѣрѣдит*.

Доколкото в грамотата има необщославянски лексеми, те са български (неукраински): *двѣ водѣнници, ѿ лозѣи* (съвр. бълг. *воденици, лозя*)⁵. В нея владетелят на Молдова е наречен както *господин* според влахобългарската (*господиномъ земли молдавской*), така и *господар* според украинската канцеларска традиция (*которы вѣдет господар*). Разбира се, това деление е само функционално и етикетно, защото и двете форми са общославянски словообразователни разширения на индоевропейската съставна дума *ghostipotis ‘господар по отношение на чужденците’. Съжителството на двете форми в една и съща грамота показва, че в средновековната молдовска писменост българската и украинската езикова стихия, книжовна традиция и канцеларски етикет могат да си влияят взаимно, което ще бъде показано и в т. 6.

В украиноезичните молдовски грамоти самата грамота се нарича *лист*, разглежданата грамота обаче в собствения си текст е наречена *сие писаніе*, което е типично за влахобългарските грамоти. В тях думата *лист* по правило не се употребява, но често вместо *писание* се използва гръцката дума *оризмо*.

По-скоро българска с оглед на новопоявилото се в южнославянските и западнославянските езици а-спрежение изглежда глаголната форма за първо лице единствено число *пѣшамъ*, но не трябва да забравяме, че това спережие се появява и в западноукраинските говори. За разлика от украинскоезичните молдовски грамоти в грамотата на митрополит Йосиф широко се употребяват да-конструкции. Освен вече споменатите *да сѣт*, *да вѣдет*, *да мѣ сѣдит*, *да съхранит* можем да посочим и *да имат попеченіе ѿ них*, *да ест проклат*, *да иматъ вѣстїе*. Голяма част от да-конструкциите в грамотата са с повелително значение, но има и такива с типично българска сълагателна (конюнктивна) синтактична функция и със значение за цел, което може да се илюстрира с по-дълъг отрязък от текста, например: *и тамо пѣшамъ болярина воеводѣ жупана Петра Оурѣклѣ да прѣдастъ вѣсе* ‘и изпращам там болярина на воеводата жупан Петър Урякля да предаде всичко’.

⁵ В *Речник на староукраинския език* е представена думата *лозьє*, като е подчертано, че в значение на съвременната украинска дума *виноградник* ‘лозе’ тя се използва в грамотите на молдовските канцеларии (Речник 1977: 556).

За разлика от украиноезичните молдовски грамоти в българоезичната грамота на митрополит Йосиф миналите действия се изразяват предимно с аористни глаголни форми: *благонзволѣ, дадохом, исписа, писах*. Когато обаче става дума за отдавна извършени действия и най-вече за техния резултат, се употребяват и перфектни форми, но с по български запазен спомагателен глагол в трето лице: *ѣст далъ, ѣст кѣпило*. При контраста български–украински по-скоро български (среднобългарски и новобългарски) са формите на използваните в грамотата показателни местоимения: *дадохом тоиѣзи монастырь; ꙗко да сѣтъ тѣѣзи монастыре неразлѣчени; въ тѣхѣзи прѣдѣреченных монастырех*.

Грамотата завършва с подписа на нейния писар: *азъ же Гръдъ писах*. Можем да кажем, че независимо от произхода си, неизвестен за нас, Гръд добре е усвоил българоезичния канцеларски стил, използван в средновековно Влашко, а понякога – както се вижда от изготвената от него грамота – и в средновековна Молдова.

6. Молдовски грамоти със смесени езикови особености

Да разгледаме началото на грамота от 1438 г., с която Илия воевода дарява на манастира Нямц село Севковци при устието на река Краков заедно с пчелин и воденица (Русановски 1965: 92; грамота № 44):

Мл(с)тїю бжїю мы Иліа воевода, господаръ земли мо(л)да(в)скои, чини(м) знаменито с сѣмъ нашимъ листомъ въсѣмъ⁷⁸ кто нанъ оузритъ или его оуслышитъ чѣтѣщи. ꙗже оумыслили есми блгымъ нашимъ оумысломъ, и дали есми нашему манастирю Стому възне(с)нїю ѡ(т) немца, едно селс на оусти кракова, на имѣ севко(в)ци, где є(с)т самоилъ ватаманъ, и одну пасеку на оусти татаркы, и млинъ на оусти жежїи, тоє въсе да бждетъ тому вы(ш)писанному нашему манастирю, оурикъ съ въсѣмъ доходомъ. За наши(х) сто почивши(х) родители дшж, и за дшж сто почившаго родителѣ нашего еже по стому дху Іосифа митрополита, и за наше здравїе, и за здравїе нашей кнѣгини марены, и за здравїе възлюбленны(х) дѣтей наши(х).

Документът започва с типичната за украиноезичните молдовски грамоти етикетна формула, която назовава владетеля *господаръ земли молдавскои*, съдържа израз *чинимъ знаменито с сѣмъ нашимъ листомъ въсѣмъ кто нанъ оузритъ или его оуслышитъ чѣтѣщи*. Още тук обаче забелязваме класицизиран и побългарен правопис, отразяващ българско

произношение: с сѣмъ нашимъ листомъ възсѣмъ и чѣтѣщи вместо ис симъ листомъ нашимъ оуѣмъ и чѣчи в грамотите, представени в т. 4, по-нататък следват такива правописни и евентуално фонетични българизми като възнесенію, едно, да вѣдетъ, за душѣ, за здравіе, възлюбленныхъ.

Представеният откъс съдържа немалко лексикални украинизми: *лист* ‘писмо’, *пасека* ‘пчелин’ (съвр. укр. *пасіка*), *млинъ* ‘воденица’ (съвр. укр. *млин*). Като цяло в него се наблюдава стремеж към класицизираща етимологично правилна употреба на ъ и на ы. Както в чисто украиноезичните грамоти, и тук се наблюдава засилена употреба на перфект: оумыслили єси, дали єси там, където в българоезичните влашки и молдовски грамоти имаме аорист, но от друга страна, имаме българизираща употреба на да-конструкция там, където в грамотите, представени в т. 4, се използва източнославянско съчетание от съюзна дума штовы и елово причастие на глагола.

Възниква въпросът дали срещащите се в грамотата предимно правописно-фонетичи и в по-малка степен синтактични българизми биха могли да са следствие на т. нар. второ южнославянско влияние върху източнославянската писменост като цяло и оттам да са проникнали в украинския канцеларски език в Молдова, т. е. това да са българизми, стигнали до Молдова чрез украинско посредничество. Теоретично би могло да е така, но ако се вгледаме в езика на издадените от В. Русанивски украински грамоти от XV в. подобни българизми се срещат единствено – и то спорадично – в украинските грамоти от Молдова. Езикът на грамотите от Галичина, Западното Полесие и Централна Украйна е чист източнославянски с известно полско и въобще западнославянско влияние. Тоест поне в представения от Русанивски материал не се наблюдава второ южнославянско влияние върху канцеларския език на украинските земи в тогавашната Полско-Литовска държава.

Оказва се, че в чисто украинските (и белоруски) земи второто южнославянско влияние не е присъщо на езика на деловата и правно-административна писменост. То става белег на високия езиков стил и на книжовните жанрове, свързани с живота и нуждите на православната църква и духовенство. Това е време, когато в източнославянските краища на Полско-Литовската държава възниква диглосията между *проста мова* и *языкъ словенский* (който в предговора към Пересопнишкото евангелие се нарича и *языкъ болгарский*), като вторият се специализира за църковна употреба, а проста

мова – същинският украинско-белоруски език – за всички останали цели. Любопитно е, че дори в граматиките на Лаврентий Зизаний и Мелетий Смотрицки съответно от края на XVI и началото на XVII в. предговорите и тълкуванията са на проста мова, а изложението на граматичния материал на *языкъ словенский/славенский*⁶.

Освен в част от молдовските, сред грамотите издадени от В. Русанивски българизми се срещат и в единствената, включена в изданието задкарпатска грамота, която впрочем е от областта Марамуреш, исторически свързана с Молдова (срв. т. 3). Това е грамота, издадена през 1404 г. от вицежупана на Марамуреш (*вицаишпан марамороський*) пан Радул, от жупаните Банко, Тодор и Шандор и от други лица (Драгомир Иванчук, Дан, Леока Белкович, Косте Драгушевич, Косте Попов), която съобщава, че воеводата Балица и магистър (*мещер*) Драг са построили църква и манастир, на които приписват три села (Терес, Кривчич и Крушево) и воденица на р. Сопунка/Съпънка (Русанивски 1965: 133–134; грамота № 65). Името на самата река се изписва в грамотата по следните начини: *wt съпънкы, на сопънкы, гдѣ падаеть съпънца оу тисѣ, на сопонкы, кдѣ падаеть съпънца ѹ тисѣ* – правописни варианти, които може да отразяват както българско правописно влияние, така и фонетични варианти на името. Правописно-фонетични българизми в грамотата са местоименната форма *азъ, съзидаше, прѣд, едѣнь, едно, (на земли) длъгополскон* (три пъти). Краткият текст на грамотата е изпълнен с нетипични за повечето украински грамоти аористни форми: *съзидаше* (трето лице множествено число), *дадоше* (три пъти).

В т. нар. Молдовска анонимна хроника (източнославянски препис на изгубения ѝ среднобългарски оригинал е включен във Воскресенския ръкопис от XVI в. – срв. Богдан 1891: 62) се разказва, че румънското (влашкото) население идва в Марамуреш по покана на унгарския крал Владислав, за да се бие с нахлулите там татари (пак там: 185–186). Хрониката нарича румъните *стари римляни* и пояснява, че след като те разбиват татарите, кралят им дава земя за заселване в Марамуреш, като обещава, че румъните могат да запазят православната си вяра в неговата иначе католическа държава – срв. част от разказа по изданието на Йоан Богдан (1891: 187):

⁶ За повече подробности относно езика на двете граматиките, както и за самите им текстове срв. Кузминова (2000).

Они же бѣша челомъ Владиславу королю, дабы ихъ не уклонилъ въ латыньскѣй законъ и позволить (††) бы имъ дръжати христѣианскѣй законъ греческый и дати бы имъ на прѣжитокъ землю. Владиславъ же король прѣя ихъ съ великымъ хотѣніемъ и даде имъ землю въ Марамурешѣ (†††), межѣ рѣками Моренемъ и Тисею (††††), нарицаемое мѣсто Крижи (*). и ту вселѣшася и собравшася Римляне и живяше ту и доюще за себи жены Угоркы отъ латыньского закону во свою вѣру христѣианскую даже (**) и донынѣ.

От текста на хрониката става ясно, че заселените в Марамуреш румъни, т. е. „стари римляни“, идват в Унгария от земи извън нейната територия и много държат на своите православни традиции. Ако се съди от езика на задкарпатската грамота, както и от личните имена Драгомир, Драгушевич, Драг и от селищното име Крушево в нея, напълно възможно е именно румъните да са донесли в Марамуреш, а след това от Марамуреш в Молдова среднобългарска книжовна традиция или поне елементи от нея в лицето на образовани хора – например свещеници и писари – от своите среди. В Молдова същата традиция може да е била подсилена от местното българско влияние и присъствие, както и от миграция на българи или други лица, повлияни от среднобългарската култура, от Балканския полуостров на север, към незаетите от турците земи. Във всеки случай среднобългарският книжовен език господства не само в средновековната молдовска църковна книжнина, но и в такъв жанр като хрониките. От представените от Й. Богдан (1891) шест стари молдовски хроники четири са на среднобългарски (двете хроники от Путна и хрониките на Макарий и Евтимий), една е на полски (Молдополска хроника) и една е направен в Московската държава източнославянски препис от среднобългарски оригинал (Богдан я нарича Анонимна хроника; известна е и като Молдоруска хроника).

7. Езикът на късните грамоти

Сред славянските грамоти от Молдова от XVI и XVII в. трудно можем да намерим такива, в които не се съчетават български и украински езикови особености. Ще представя като илюстрация две грамоти от един и същ владетел – Радул воевода, издадени в една и съща 1617 г. и изготвени от едно и също лице – великия логотет Гянгя (Милетич, Агура 1893: 384–385; грамоти № 75 и 76):

№ 75. Грамота отъ Радулъ Михневъ войвода,³⁾ издадена въ Янъ въ 7125 (1617.) год. 22. Януарий. (Изъ документитѣ на Мониа Боденци, планъ V. № 14., въ манастира св. Спиридонъ).

† Иѡ Радѣа воевода, кожїю милостїю господарѣ земли молдавскон, аж прїиде прѣд нами сѣга наш Некита діак ѿ Къртон съ поп Яндрѣшко ѿ там и съ Гиѡргїе діак ѿ Долхъци и съ нних павле-

никове нх. И тегалне за лице прѣд ѿва ми радї един брѣд за минн, что имают въ кѣпѣ в село Къртон. Инож(е) Некита казал, аж имае трина част в тот брѣд за минн, а поп Яндрѣшко съ Гиѡргїе имают два част в тот брѣд, и сътвори минн сами без Некита. Иноже Некита зоста на поп Яндрѣшко и на Гиѡргїе, ави держали минн съ ними, и да врати им, что сѣ прїидет съ правдою что се летокаа (?) на тот минн, или да възмет собі вода третин дѣла (?). Инож и ѿ сѣда напорѣд да не имае поп Яндрѣшко и Гиѡргїе ман тегати на Некита за сѣа, тѣж они Некита на нх николнж прѣд сим листом нашим.

Господинѣ велѣа. пис. в Ис. в лѣт. 4381. ген. кв.

Гангѣ вел(ики) логѡфет 84(ил).

№ 76. Грамота отъ Радулъ Михневъ войвода, издадена въ Янъ въ 7125 (1617.) год. 27. Априлий. (Въ академията).

† Иѡ Радѣа воевода, кожїю милостїю господарѣ земли молдавскон аж прїиде прѣд нами (и прѣд нашими) молдавски колѣри нашимъ вѣрном, колѣрни Млако, великїи кѣмѣнар, съ един запис за свѣдѣтелство ѿ Петрѣ Смиаки, кие. шолѣза. и шкї прѣгар ѿ трѣг Ян ире писѣаца и свѣдѣтелствоаца, како вѣстала Ивдокїа, жина Романа ѿ трѣг Ис ѿ прѣд нх неким непонужденна и присилована, нѣ за доброн си коли, и дала една домѣ съ мѣсто, колко ѣ шкрѣстѣ ен, та дала колѣринѣ наш(емѣ) кишенисанѣ. а по смрѣтїа ен да має ши грижате. того радї ѿва ми когда видѣхѡм то запис за свѣдѣтелствн, и ѿ нас дадохѡм, како да ѣ емѣ права шчинѣ и дѣднинѣ таа дѡм съ все мѣсто ен. ни да не зминшае. пис. в Ис. лѣт. 4381. ан(р). кз.

Сам господинѣ велѣа.

Гангѣ логѡфет (учин.).

В първия текст самата грамота е наречена *лист* (прѣд, сим листом нашим), а във втория – *запис* (съ един запис, когда видѣхѡм то запис), т. е. елементи от украинския и влахобългарския канцеларски етикет се съчетават и редуват в документи, издадени по едно и също време от един и същ владетел и съставени от един и същ висш сановник. И в двете

грамоти владетелят в началото на документа е наречен *госпо̀дарь/госпо̀даръ*, а в края – *госпо̀динъ* – отново съчетание на двете канцеларски традиции.

И в двете грамоти се използват аористни форми, което в контекста на началото на XVII в. е по-скоро българизъм: *прѣидоше*, *прѣиде*, *видѣхъм*, *дадохом*. Перфектите без спомагателен глагол, особено когато не изразяват резултат или преизказано действие, са по-скоро украинизми: *тегалис за лице*, *казал*, *зостал*, *велѣл(ъ)*. Формата *зостал* е по-скоро украинизъм и на лексикално, словообразователно и фонетично равнище. Един фонетичен (диалектен и исторически) и два лексикални украинизма имаме в израза *брѣд, за млин* ‘яз за воденица’, използван няколко пъти в първата грамота (свр. сввр. укр. *брід* и *млин*). В израза *да възмет собі* (в първата грамота) се съчетава българска целева да-конструкция и неизяснен заден ер в глаголната форма с украинската местоименна форма *собі*. По-скоро украинска е целевата конструкция *ави держали млин съ ними* в първото писмо, а по-скоро български – няколкото целеви да-конструкции в двете писма: *да врати им*, *да възмет собі*, *да не имаєт.... тегати*, *им да не змишаєт*, *да маєт им грижате*. В последния израз по-скоро българската да-конструкция съдържа по-скоро украинска форма на глагола *имам* (без начална гласна и-), но и лексикалния българизъм *грижа*, който е и лексикален румънизъм, защото е зает и в румънския език (свр. рум. *grija*). Чист румънизъм е наречието *ман* ‘повече’ в израза *ман тегати* (свр. рум. *mai* < лат. *magis*).

И в двата текста не се използва буквата **ѣ**, което може да отразява както тогавашно украинско и българско произношение, така и влияние от страна на тогавашния южнославянски (сръбско-български) безюсов правопис. В тях не се използва и голямата носовка, но понякога тя по български се е развила в ѣ-звук и се пише с ерова гласна: *ѣзда*, съюз *нѣ* (от среднобълг. *нѣ*, старобълг. *нѣ*, сввр. бълг. *но*). Числителното *един* е винаги в българската си форма. Някогашните ерови гласни и сричкотворни **р** и **л** понякога се предават по източнославянски (*держали*), но по-често по български (*сѣтворил*, *възмет*, *тѣзг*, *въстала*, *вкрѣстѣ* *ен*, по *смрѣтїѣ* *ен*). Не се срещат такива украинизми като източнославянски

пълногласни форми или пък форми на местоимението *въсь*, които да започват с *у-* вместо с *в-*, срв. прѣдъ, съ все мѣсто еи.

Еровите букви обозначават *ъ*-звук в топоними (*Врътоп*, *Долхъци*, *тръг Ъш* – *tîrg* на съвременен румънски означава както ‘търг, пазар’, така и ‘град’) и в такива влашко-молдовски реалии като дворцовата титла *великій кѣзмѣнар* или съсловното название *прѣгар* ‘гражданин’ (от немското *Bürger*). Всъщност с ерови букви и с голяма носовка се обозначават *ъ*-подобните звукове и във вече съществуващата през XVI и XVII в. румънска кирилска писменост. В славяноезичните молдовски грамоти от същото време еровете често означават *ъ*-звук и в румънски думи от славянобългарски произход. Така в частен запис на Лупул, син на Фартуг от Сучава от края на XVI в. (Милетич, Агура 1893: 380; грамота № 66) в израза *поставихмо в зѣлог част моа думата зѣлог* ‘залог’ е румънизъм от български произход и се изписва точно според румънското си произношение (сърв. рум. *zălog*; в други славянски грамоти от Молдова в същото значение се използва лексикалният украинизъм *заклад*). В същата грамота срещаме и румънизма *токмалъ* ‘споразумение, уговорка’ (сърв. рум. *tosmeală* от глагол, който произлиза от българския *тъкмя* ‘уточнявам, нагласявам’), в който *ъ*-звук в окончанието се предава чрез ерова буква. Подобно в запис от 1604 г. (Милетич, Агура 1893: 382; грамота № 69) от Мърйика, дъщеря на Андрейко, който приживе е бил *пъркълаб* ‘градоначалник’ (от немското *Burggraf*) *ъ*-звуковете както в името на издаващата документа, така и в титлата на покойния ѝ баща се изписват с ерови букви, а в думата *дѣщї* ‘дъщеря’ с голяма носовка: *И то аз Мърїика, дѣщї Андрекова, бивши пъркълаб, сама на себе сознаваю къ сим моим записом и т. н.*

Ако се върнем към двете грамоти на Радул воевода от 1617 г., във втората от тях ще забележим неklasически изписаната дума *жина* (*Ивдокїна*, *жина Романа*), чийто правопис може да отразява както украинско, така и българско диалектно произношение, а защо не и някакъв местен молдовски изговор. Друга любопитна особеност на отразения в същата грамота славянски език от Молдова от началото на XVII в. е, че думата *дом* е от женски род: *и дала една домъ съ мѣсто; таа двм съ все мѣсто еи*. Подобни промени в граматичния род има и в други славянски документи от Влашко и Молдова от същото време.

Още по-ярка морфосинтактична особеност на славяноезичните грамоти от Молдова и Влашко е, че често след предлози вместо изисквани от класическия морфосинтаксис други падежи се употребява винителният, който при много от имената е омонимичен или омографичен на именителния. Това е ранноновобългарско явление, присъщо на новобалканските езици, което постепенно заменя общославянските старобългарски и среднобългарски правила за падежна употреба (срв. Гешев 2007 и Гешев 2015). В разглежданите грамоти на Радул воевода явлението също е добре засвидетелствано: Некита дѣак ѿ Врѣтоп; съ поп Андѣшко; радѣ един врѣд; что имають.... ѿ село Врѣтоп; съ един запис; прѣгар ѿ трѣг Іаш; таа двѣм съ все мѣсто еи. Това е системно явление в ранния новобългарски, в славянските грамоти от Молдова и Влашко обаче се срещат и случаи на липса на съгласуване в рамките на именната група – във втората разглеждана грамота такъв случай е синтагмата прѣнде прѣд, нами и прѣд, нашими молдавски волѣри нашеѣмъ вѣрном волѣрин Малко, в която словосъчетанието нашеѣмъ вѣрном е съгласувано по число с волѣрин Малко, а по падеж с прѣд, нами и прѣд, нашими молдавски волѣри (ако приемем, че буквата ѿ в нашеѣмъ е равносилна на ням краесловен ер), а би трябвало да е съгласувано и по падеж с изрази волѣрин Малко. Такива случаи могат да бъдат тълкувани по няколко различни начина, като най-драстичната възможност е да ги разглеждаме като „признаци на упадък на езика“.

8. Какъв език?

Ако приемем версията за упадък на езика, трябва да отговорим на въпроса какъв е езикът, който е в упадък, т. е. какъв е езикът на късните славянски грамоти от Молдова. Само писмен език, чийто упадък води до аграматизми, или писмена проява на език, използван и в устното общуване. Отмиращи местни говори или втори (нероден) език, поддържан от географската близост и културните връзки с основната украинска и българска езикова територия. Безспорно е, че в него се съчетават украински и български елементи. По-трудно е да се отговори на въпроса дали това съчетаване, клонящо към смесване и сливане, се е осъществявало само в писмената практика или и в някаква устна форма на езика и, ако е имало такава смесена устна форма, дали тя е била само служебен, само втори език в средновековна Молдова от XVI и XVII в., или е била първи, роден език за някаква част от нейното население. Отделно стои и въпросът доколко различни възможни форми на

непосредствено българско-украинско културно и езиково взаимодействие в и около средновековна Молдова са се отразили върху местните украински говори по земите, които и до днес са част от украинската езикова и етнична територия; средновековният български език във Влашко и Молдова е отрял и сегашните български колонии там са основани от по-нови заселници.

Що се отнася до вероятността наличието на среднобългарски елементи в славянския език на средновековна Молдова да се дължи на т.нар. второ южнославянско влияние върху източнославянската писменост, т.е. българизми да са стигнали до Молдова чрез източнославянско посредничество, тя е незначителна. Среднобългарският език господства в Молдова в църковната книжнина, в езика на хрониките и на част от грамотите. Украинският език преобладава в езика на по-старите молдовски грамоти, а езикът на по-късните грамоти е смесен украинско-български. Както беше посочено в т. 6, сред украинските грамоти от XV в. българизми се откриват само в грамотите от Молдова и Марамуреш, докато в източнославянските краища на Полско-Литовската държава деловите и правно-административни текстове са на проста мова без българизми. Следователно българизмите в грамотите от Молдова и Марамуреш са българско влияние, пряко или с румънско посредничество, като цяло независимо от книжовноезиковите процеси при източните славяни, сред които, както обикновено се твърди, второто южнославянско влияние е най-силно в Московската държава и в житийната литература – срв. например Николай Дилевски (1955: 232).

В т. 6 бяха изтъкнати причини да смятаме, че мигриралите от Марамуреш в Молдова румъни са били носители на среднобългарска православна книжовна традиция или поне на нейни елементи. В южните части на Молдова такава традиция би могла да се съедини с местната българска традиция, еднаква с оная във Влашко, и да бъде подсилена от известно българско етнично присъствие там – местно и на бежанци от земите на юг от Дунав, засвидетелствано от историческите извори. Важно е и обстоятелството, че в славянския език в Молдова (както и във Влашко) се наблюдават синтактични новобългаризми, което показва, че той се развива успоредно с българския език на основната му територия.

В средновековна Молдова се срещат тогавашната украинска и българска писмена традиция, канцеларски етикет и езикова стихия. Те си влияят взаимно, съчетават се и се смесват при условия и по механизми, различни от т.нар. второ южнославянско влияние. Срещата им се осъществява на тогавашната езикова и етнична граница между украинци и българи и с помощта, с посредничеството и в културна симбиоза с основния етнос на страната – румъните. Това е среща, която няма пряка връзка с второто южнославянско

влияние, да речем в Московската държава. Ако Молдова играе роля в това влияние, тя е по-скоро ролята на изходна точка, а не на крайна цел в неговото движение. Разглеждането на молдовската славянска писменост не може да ни помогне да решим спорните и неясни въпроси на второто южнославянско влияние върху източнославянската книжовност, на неговите пътища и механизми (за обзорно и критично представяне на проблематиката, свързана с това влияние, и историята на неговото изучаване срв. Ростислав Станков 1992; за лексикалното влияние на старобългарския книжовен език върху украинския книжовен език през различни исторически периоди срв. Албена Стаменова 2017). Условието в Марамуреш и Молдова – като периферия на украинската и изобщо на източнославянската етнична, езикова и културна територия – са различни от условията в останалите източнославянски земи. В Марамуреш и Молдова, както и във Влашко, среднобългарската книжовна и езикова традиция присъства непосредствено – тя е наследена от средновековната българска държавна и църковна традиция в Молдова и Влашко, нейни носители са не само местните българи, но и основният етнос в трите области – румънският, който най-вероятно я пренася и в Марамуреш. Взаимодействието на украинския и българския език в средновековна Молдова е непосредствено и българският дял в него не може да се сведе до далечно и непряко влияние, минало през Лвов, Киев или Москва.

9. Епилог

Първият открит досега и надеждно датиран (според описаните в него лица и събития) документ на румънски е от юни 1521 г. В него Някшу Лупу от Длъгополе (Къмпулунг във Влашко) съобщава на Йоханес Бенкнер от Брашов (в Трансилвания) за нападение на турците. Писмото, както повечето румънски текстове до средата на XIX в., е на кирилица.

От края на XVI до края на XVII в. писменият румънски език постепенно измества писмения славянски (български, украински и смесен българско-украински) от всички сфери на употреба в Молдова и Влашко. Дългата успоредна употреба на румънски и славянски в частната кореспонденция, в приписки към книги и в търговски тефтери вероятно отразява и дълга употреба на говорим български и украински език от жители на двете княжества, чиито потомци по-късно стават изцяло румъноезични и се вливат в румънската народност. Самата румънска народност обаче остава както тогава, така и по-късно православна и носител на общите славяно-румънски културни традиции, включително и в езиковата си практика. Писменият румънски език продължава да използва кирилицата до

1860 г. и – въпреки осъществената с размах през XIX в. релатинизация и рероманизация – продължава да пази и използва част от наследената от славянското средновековие абстрактна и религиозна лексика, която прониква в него както с посредничеството на говоримия език, така и по книжовен път (за българо-румънските книжовноезикови контакти и за българската по произход лексика с книжовен характер в румънския език срв. Василка Алексова 1989).

Да погледнем румънския текст на молитвата „Отче наш“ от средата на XIX в. и в днешния ѝ вид⁷:

ТѢТѢЛЪ НОСТРѢ, КѢРЕЛЕ ЁЩѢ Ꙗ ЧЕРЮРІ: СФНЦѢСКѢСЕ
НѢМЕЛЕ ТѢХЪ: ВІЕ ꙖПѢРѢЦІА ТѢ: ФІЕ КОА ТѢ, ПРЕ КѢМЪ Ꙗ
ЧЕРЮ, ШН ПРЕ ПѢМѢНТѢ. ПѢННѢ НОАСТРѢ ЧѢ ДЕ ТОАТЕ
ЗНЛЕЛЕ, ДѢНЕШ НОАШ ЁСТѢХЪ. ШН НЕ ЁРТѢ НОАШ ДѢТОРІНЛЕ
НОАСТРЕ, ПРЕ КѢМЪ ШН НОЙ ЁРТѢМЪ ДѢТОРНІЧНЛѢРЪ
НОЦРІ. ШН НѢ НЕ ДѢЧЕ ПРЕ НОЙ Ꙗ ІСПІТѢ. ЧН НЕ
ІЗБѢВѢЩЕ ДЕ ЧЕЛЪ РѢХЪ. ВѢ АТѢ ЁСТЕ ꙖПѢРѢЦІА, ШН
ПѢТѢРѢ, ШН МѢРІРѢ Ꙗ ВѢЧН, АМІНЪ.

Tatăl nostru, care ești în ceruri, sfințească-se numele
tău: Vie împărăția ta: Facă-se voia ta, precum în cer, așa și pe pământ.
Pâinea noastră cea de toate zilele, dăne-o noua astăzi. Și ne iartă
noua greșelile noastre, precum și noi iertăm greșităilor
noștri. Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău.
Căci a ta este împărăția, și putearea, și slava în veci, amin.

Като цяло е вярно твърдението в Уикипедия, че „румънската кирилица се основава върху българската“ (The Romanian Cyrillic alphabet was based on Bulgarian Cyrillic alphabet)⁸. Буквите ъ и ѧ се използват от румъните според тяхното новобългарско произношение – в румънския преди 1860 г. те обозначават ъ-подобните звукове, които в

⁷ Текстът от XIX в. е набран от автора Гибаничар по старопечатно издание и е представен в статии за румънската кирилица на башкирски, български, английски, френски, унгарски, арабски, корейски, литовски, полски, румънски, руски, сръбски и на книжовната норма в Република Македония в Уикипедия; като източник е посочен файлът Romanian-kirilitza-tatal-nostru.jpg (посетени май 2017 г.).

⁸ Страница Romanian Cyrillic alphabet (посетена май 2017 г.).

средновековно минало абстрактни и свързани с християнството думи като *сѣинѣѣскъсе/sfințească-se* ‘да се свети’, *во́л/voia* ‘волята’, *испѣтъ/ispită* ‘изкушение’ (свр. свр. бълг. *изпитание* с почти същото значение), *(не) ѡзбѣвѣще/(ne) izbăvește* ‘избави (ни)’, *↑ вѣчй/în veci* ‘во веки (веков)’. Във втория по-нов и изписан на латиница вариант на молитвата откриваме *greșelile* ‘греховете’ и *greșiților (noștri)* ‘(на нашите) грешници, длъжници’ – форми на румънските имена *greșeală* и *greșit*, които са производни от славянобългарския по произход румънски глагол *a greși* ‘греша’ (свр. общослав. *grěxъ), както и славянизма *slava* ‘славата’. Вместо тях в по-стария и изписан на кирилица вариант са употребени техни синоними от неславянски произход. Един от тях обаче – *дѣтѣрникъ* (свр. рум. *datornic* ‘длъжник’) в изрази *дѣтѣрничилѡрь* (*нѡщрй*) ‘(на нашите) длъжници’ – съдържа славянската словообразователна наставка *-ник-*.

Старият украински и български език се срещат в средновековна Молдова и Влашко и взаимодействат не само помежду си, но и с румънския език, който постепенно заема техните функционални, социални и демографски позиции, но същевременно запазва част от общото славяно-румънско културно-езиково наследство.

Литература:

Алексова 1989: Алексова, Василка. Към въпроса за българо-румънските книжовноезикови контакти. Български лексикален компонент с книжовен характер в румънския език. Дисертация за присъждане на научната степен „кандидат на филологическите науки“. София: БАН, Институт за балканистика, 1989.

Богдан 1891: Vechile cronicе moldovenesci până la Urechii. Texte slave cu studii, traduceri și note de Ioan Bogdan. București: Carol Göbl, 1891.

Венелин 1840: Венелин, Юрий. Влахо-болгарския или дако-славянския грамоты, собранныя и объясненныя на иждивении Императорской российской академии Юрием Венелиным. С. Петербург: Типография Императорской российской академии, 1840.

Гешев 2007: Гешев, Валентин. Ранноновобългарската падежна система. – В: *Palaeobulgarica/Старобългаристика*, XXXI (2007), 1, 40–64.

Гешев 2015: Гешев, Валентин. От славянско към балканско склонение: време и място. – В: *Движение и пространство в славянските езици, литератури и култури. Сборник с доклади от Дванадесетите международни славистични четения – София, 9–10 май 2014 г. Том I. Езикознание. Съст. Маргарита Младенова, Мая Радичева, Ина Христова, Елена Христова, Ани Бурова, Славей Димитрова, Тиха Георгиева, Радостина Петрова. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2015. 13–24.*

Дилевски 1955: Дылевский, Н[иколай] М. Краткий очерк истории и исторической грамматики русского языка. София: Наука и изкуство, 1955.

Коледаров 1989: Коледаров, Петър. Политическа география на средновековната българска държава. Втора част (1186–1396). София: Издателство на БАН, 1989.

Кузьминова 2000: Граматики Лаврентия Зизания и Мелетия Смотрицкого. Сост., подг. текста, научный комментарий и указатели Е. А. Кузьминовой; предисл. Е. А. Кузьминовой, М. Л. Ремнёвой. Москва: Издательство МГУ, 2000.

Милетич, Агура 1893: Милетич, Любомир, Димитър Агура. Бележки от едно научно пътуване в Румъния; Дакорумъните и тяхната славянска писменост. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Издава Министерството на народното просвещение. Книга IX. София: Държавна печатница, 1893, 161–210; 211–390.

Речник 1977: Словник стороукраїнської мови XIV–XV ст. Том 1. Уклали Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, Л. М. Полюга, М. Л. Худаш, Р. Й. Керста. Київ: Наукова думка, 1977.

Русанівски 1965: Українські грамоти XV ст. Підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В[італія] М. Русанівського. Київ: Наукова думка, 1965.

Тимочко 2013: Тимочко, Богдана. Словниковий склад українсько-молдавських грамот XIV – XV ст. і буковинська діалектна лексика. – В: Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини., 2013, Вип. 676–677, 12–16.

Стаменова 2017: Стаменова, Албена. История лексических древнеболгаризмов в украинском литературном языке. София: PARADOX, 2017.

Станишева 1963: Станишева 1963: Станишева, Дина С. О падежных вариантах. – В: Славистичен сборник (По случай V Международен конгрес на славистите в София). София: Издателство на БАН, 1963, 33–51.

Станков 1992: Станков, Ростислав. Второто южнославянско влияние в Русия през XIV–XV в. Преглед на литературата. Проблеми и перспективи. – В: Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Факултет по славянски филологии. Книга 1 – Езикознание. Том 84, 1992, 69–106.

ВЛАХО-БОЛГАРСКИЯ

или
ДАКО-СЛАВЯНСКИЯ

ГРАМОТЫ,

собранныя и объясненныя на
издаваеи

ИМПЕРАТОРСКОЙ

Российской Академii.

Юрiеиз Венелинъ.

С. ПЕТЕРБУРГЪ.

Въ типографii Императорской Российской
Академii.
1840.

Трудът на Юрий Венелин *Влахо-болгарския или дако-славянския грамоты* – 1840 г.

СБОРНИКЪ

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖИНА

МИНИСТЕРСТВО НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ.

КНИГА IX.

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1893.

Сборникът от 1893 г., в който е публикувано изследването на Любомир Милетич и Димитър Агура *Дакорумъните и тяхната славянска писменост.*

Манастирът

Бърсана в

Марамуреш —

областта, откъдето

идва ядрото на

румънското

население в

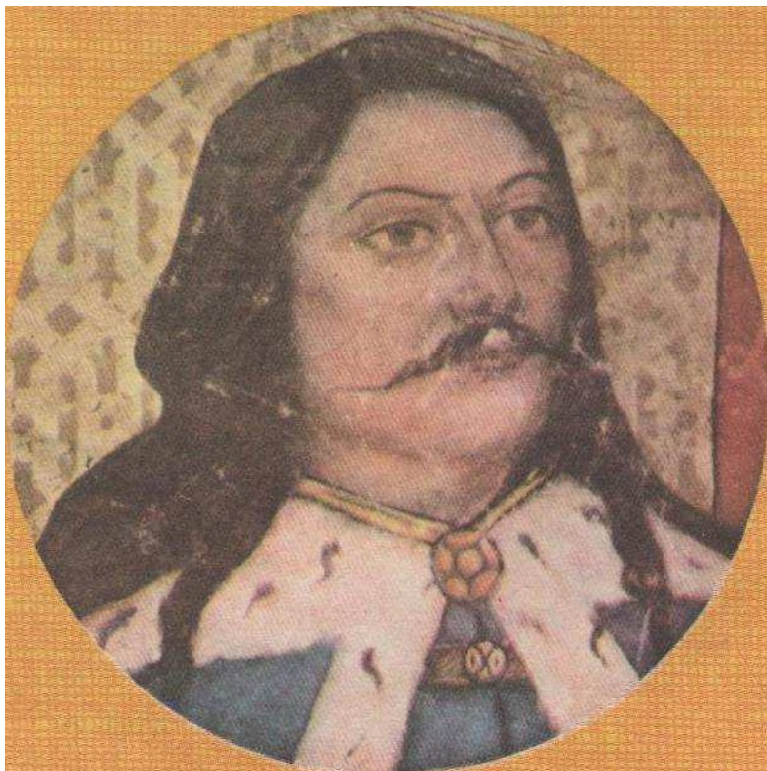
Молдова.

Графство Мармарош (Марамуреш) в Хабсбургското кралство Унгария през 1780 – 84 г. На малката карта горе в дясно Марамуреш е оцветен в жълто, а с черна линия са очертани границите на съвременна Румъния. Днес южната част на Марамуреш е в Румъния, а северната в Задкарпатска Украйна.

Територията на бъдещата Молдова през 1245 г. е поделена между Българското царство (в много светло зелено) и Галичко-Волинското кралство (в тъмнозелено). В междинен цвят са териториите между тях, които преминават от едни ръце в други. Наскоро основаните влашки воеводства са част от България.

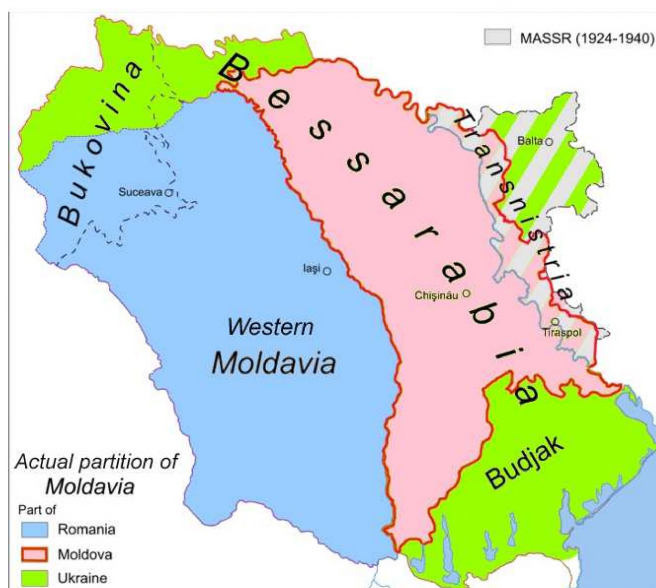
Богдан I (XIV в.) – първият независим владетел на Молдова, на името на който понякога в старите текстове цялата страна се нарича Богданско.

1793 г. – Молдова и Влашко като васални на Османската империя и Трансилвания като част от Австрийската империя.

Късносредновековна крепост в Сучава – една от старите столици на Молдова (сега в Румъния).

Територията на средновековна Молдова днес. В синьо е оцветена Западна Молдова, която днес е част от Румъния.. Това (с изключение на южна Буковина) е територията на Молдовското княжество, когато то през 1859 г. се обединява с Влашко в една държава, преименувана в 1862 г. на Румъния. Територията в розово през 1812 г. е отнета от Молдова и присъединена към Русия, а днес именно това е Република Молдова. В зелено е територията на днешна Украйна. Със сиво е оцветена територията на Молдавската автономна съветска социалистическа република от 1924 до 1940 г. – по същото време територията само в розово е част от Румъния.

Та́тѣль нѡстрѣ, кáреле ѣщѣ ꙗ́ чѣрюрь: сфнѣѣскѣсе
 нѣмеле тѣѣ: Ёіе ꙗ́пѣрѣціа тѣ: Фіе вѡа тѣ, пре кѣмь ꙗ́
 чѣрю, шѣ пре пѣмѣнтѣ. Пѣнѣ нѡастрѣ чѣ де тѡате
 зѣлеле, дѣнеѡ нѡаѡ ѣстѣѣ. Шѣ не ѣртѣ нѡаѡ датѡріѣле
 нѡастрѣ, пре кѣмь шѣ нѡѣ ѣртѣмь датѡрниѣнѡрь
 нѡѣрѣ. Шѣ нѣ не дѣче пре нѡѣ ꙗ́ нѣпѣтѣ. Чѣ не
 нѣѣѣѣѣ де чѣль рѣѣ. Ёѣ ѣтѣ ѣсте ꙗ́пѣрѣціа, шѣ
 Пѣтѣрѣ, шѣ мѣрѣрѣ ꙗ́ вѣѣѣ, ѣмѣнѣ.

Молитвата „Отче наш“ на румънски от XVIII в. Използваните тогава румънска кирилица и румънски правопис са производни от среднобългарската кирилица и среднобългарския правопис.

Информация за автора:

Валентин Гешев – доцент, д-р

Катедра по славянско езикознание

Факултет по славянски филологии

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

E-mail: vgeshev@slav.uni-sofia.bg